

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET
REGIONKONTORET I LULEÅ

ARBETSHANDLINGAR OCH PM

NR 1993:2

INVENTERING AV SAMISKA VISTEN I UMEÅ LAPPMARK 1989

Sammanfattning av inventeringsresultatet

Kjell-Åke Aronsson

Regionkontoret för
arkeologisk dokumentation i
övre Norrland.
Kontoret inrymt i
lantmäteriets lokaler, Luleå.

Besöks- och gatadress
Stationsgatan 7

Postadress
Riksantikvarieämbetet
Box 847
951 28 Luleå

Telefon
0920 - 967 90
international + 46 - 920 - 967 90
Telefax
0920 - 284 11

Riksantikvarieämbetet
Centrala Enheter
Box 6405
114 84 Stockholm
Telefon 08 - 783 90 00

INNEHÅLL

FÖRORD.....	2
1. INLEDNING.....	4
2. INVENTERINGSRESULTAT.....	5
2.1. Öreälvsområdet.....	5
2.2. Malåområdet.....	5
3. SLUTSATSER.....	6
4. FORNLÄMNINGSFÖRTECKNING.....	7
Bilaga I. Karta: Inventerade områden i Umeå lappmark 1989	
Bilaga II. PM angående inventering av samiska visten i Umeå Lappmark Luleå 1989-04-28	

FÖRORD

Fornlämningar efter samiska visten och andra aktivitetsplatser i det samiska kulturlandskapet har länge varit bristfälligt dokumenterade. En orsak till detta är fornminnesinventeringens koppling till ekonomiska kartan, som inte framställts för fjällvärlden. En annan orsak har varit tveksamheter kring fornlämningsbegreppets utveckling vad avser dessa lämningar. En tredje orsak torde vara bristande kunskaper om spåren och sammanhangen i det samiska landskapet.

Mot bakgrund av den rådande situationen har RAÄ:s regionkontor för fornlämningsdokumentation i övre Norrland vidtagit åtgärder för metodutveckling och kompetensuppbyggnad rörande fornlämningsdokumentation i samiska områden. Detta har skett under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet inom ramen för ett internt kunskapsuppbyggnadsprogram med syfte att

- bygga upp arkeologisk kompetens i personalgruppen
- skapa medvetenhet hos omvärlden om fornlämningars vetenskapliga och publika potential i övre Norrland
- främja vidare forskning om regionens fornlämningar.

Prioriteringar inom programmet utgick från såväl behovsanalyser som fornminnesinventeringens geografiska områden i övre Norrland (kopplingen till ekonomiska kartan).

1989 fick antikvarie Kjell-Åke Aronsson ansvaret för fyra specialinsatser inom ramen för metodutvecklingen och kompetensuppbyggnaden rörande fornlämningsdokumentation i samiska områden (jmf Arbetshandlingar och PM 1989:7 vid RAA:s regionkontor i Luleå; "Organisationsplan för Fd Norr 1989. Del 2: Specialinventeringar inklusive fördjupad dokumentation på vissa lokaler" av Kjell-Åke Aronsson och Lennart Klang);

- Kompletterande dokumentation i anslutning till tidigare specialinventering vid Bielite i Vilhelmina socken (samarbete med skogsvårdsstyrelsen, länsstyrelsen och läns museet i AC län).
- Specialinsatser i Jokkmokksfjällen (besiktningar, inventering och arkeologiska undersökningar) i samarbete med Ajtte.
- Besiktningar i Ture Junttis inventeringsområde i nordöstra delen av BD län inom ramen för ett samarbete med Norrbottens museum.
- Försöksinventering av samiska visten i Umeå lappmark utifrån önskemål från den regionala kulturmiljövården i AC län (jmf bilaga II).

Ett viktigt syfte med de fyra specialinsatserna var att erhålla ett underlag för en samlad bedömning av inventeringsläget i det samiska landskapet.

Förutom Kjell-Åke Aronsson, platsledare vid fornminnesinventeringen och doktorand i arkeologi vid Umeå universitet (disputerade 1991 om renskötselns uppkomst och skogssamiska bosättningar), deltog några säsongsanställda arkeologer (amanuenser) vid genomförandet av de fyra specialinsatserna 1989.

I det följande redovisas resultatet av försöksinventeringen i Umeå lappmark. Förutom Kjell-Åke Aronsson deltog amanuenserna Ingela Fernerud, Björn Peck, Pia Skålberg och Krister Stoor i fältarbetet, som sammanlagt hade beräknats till ca 1,5-2 månaders arbete.

Pia Skålberg har även sammanställt fornlämningsförteckningen (kap 4) och gjort kartan över inventerade områden (bilaga I). Hon har också fört in de vid försöksinventeringen registrerade lokalerna i fornminnesregistret samt ombesörjt att länsstyrelsen och läns museet i AC län erhållit kopior på vad som tillförts registret.

För slutredigering och layout av föreliggande PM svarar antikvarie Jeanette Joelsson.

Luleå den 8/6 1993

Lennart Klang

1. INLEDNING

Talrika fornlämningar och andra kulturlämningar efter den samiska renskötelsen kan återfinnas inom hela det nuvarande renskötseområdet. Mindre kända än fjällrenskötelsen och dess lämningar i fjällområdet är den skogssamiska renskötelsen och de spår denna lämnat efter sig.

Skogssamisk renskötsel bedrivs idag inom flera samebyar i Norrbottens län samt inom Malå skogssameby i Västerbottens län. Inom Norrbottens län bedrivs skogssamisk renskötsel även nedanför lappmarksgränsen inom de sk. koncessionssamebyarna vid Kalix och Torne älv.

Historiska källor visar att den skogssamiska renskötelsen i Sverige tidigare förekommit inom ett sammanhängande område från Tornedalen till norra Ångermanland. Även söder därom har viss skogssamisk renskötsel bedrivits.

Av en kartläggning från 1671 framgår att vid denna tid var Umeå lappmark indelad i 38 lapps-katteland. Ett flertal av dessa var belägna i skogslandet mellan fjällen och kusten. Den skogssamiska bosättningen hade vid denna tid en större utbredning än senare. Den regionala kulturmiljövården har pekat på möjligheten att med ledning av uppgifterna från denna kartläggning lokalisera platserna för äldre samiska visten.

Frågan om en systematisk inventering av övergivna samiska visten har blivit aktualiserats genom det hot mot fornlämningar i skogsmarker som det moderna skogsbruket och dess markanvändningsmetoder utgör. På tidigare oklarheter vad beträffar de samiska vistenas fornlämningsstatus har dessa vanligen inte markerats med run-R på de tryckta kartorna från tiden fram till mitten av 1980-talet. Inventeringen av samiska visten genomfördes också mycket översiktligt i samband med den tidigare fornminnesinventeringen för den ekonomiska kartan i Västerbottens län. Den regionala kulturminnesvården har härvid uttryckt önskemål om RAÄ:s medverkan vid en mer systematisk inventering av de övergivna samiska visten inom Västerbottens län.

Efter överläggningar med länsantikvarien i Västerbottens län och representanter för läns museet åtog sig RAÄ:s Luleåkontor Fd Norr att genomföra en försöksinventering inom valda delar av Umeå lappmark. Dels valdes ett område vid Öre älv omfattande delar av Örträsk sn. Området har tidigare utgjort en del av lapps-kattelandet Mårdberg. Dels valdes ett område beläget på Malå skogssamebys renbetesmarker innefattande de forna lapps-katteländen Nuskulisoive, Kidnihaas och Nådegobblydh (se bilaga I).

2. INVENTERINGSRESULTAT

2.1. Öreälvsområdet

Genom en av amatörarkeologer nyligen genomförd inventering inom Lycksele kommun har ett stort antal lämningar med härdar och bendepositioner efter samiska visten framkommit inom de övre delarna av Öreälvens avrinningsområde.

Försöksinventeringen 1989 förlades därför till ett område söder därom. Härvid registrerades 9 härdar, 7 fångstgropar och 1 kokgrop. Besiktningar utfördes också på några av de lokaler som påträffades av amatörarkeologerna i Lycksele. Detta inventeringsmaterial omfattar totalt ca 200 härdar och ytterligare ett hundratal andra objekt av kulturhistoriskt intresse. Delar av detta material har tidigare inrapporterats till länsantikvarien. Huvuddelen av härdarna kan bedömas utgöra lämningar efter permanent övergivna samiska visten och utgör därför lagskyddade fornlämningar.

Försöksinventeringen och den av amatörarkeologerna genomförda inventeringen har visat att ett stort antal tidigare oregistrerade lämningar efter samiska visten förekommer på det forna lappskatteländet Mårdberg vid Öreälven. Variationer i härdarnas storlek, former (ovala, rektangulära) och inre konstruktion (fyllda, ofyllda) antyder såväl kronologiska, funktionella som kulturella variabler.

2.2. Malåområdet

Inom Malåområdet finns platser för flera samiska visten registrerade i Raä:s fornminnessregister. Övergivna visten med bevarade lämningar har dock generellt ej markerats med run-R på de tryckta ekonomiska kartorna.

Platserna för de 4 visten som markerats på 1671 års karta kunde lokaliseras. En av dessa utgörs av det kända vistet Koppsele som är skyddat som naturreservat. Platserna för de markerade visten vid Malåsund och Släppträsket är numera bebyggda. Traditioner om tidigare visten på dessa platser noterades emellertid. Genom en intervjuundersökning bland Malåsamerna påträffades en tämligen välbevarad timrad rengärda av skogssamisk typ vid Sundtjärn nära Släppträsket. I närheten av rengärdan registrerades 3 härdar efter äldre visten. Vid Malånäs registrerades lämningar efter ett övergivet äldre viste bestående av 3 härdar och en renvall indikerad av en yta med vegetation av gräs, örter och enbuskar i naturlig markvegetation av ristyp. Enligt tidigare anteckningar i Raä:s fornminnesregister har ytterligare härdar i omgivningen förstörts vid vägbygge. Även på andra platser påträffades tidigare oregistrerade härdar efter samiska visten.

Genom intervjuundersökningen bland renskötarna i Malå kunde en viss överensstämmelse mellan renskötens traditionella markutnyttjande och gränserna för lappskatteländena 1671 konstateras. Vissa renskötargrupper i Malåområdet har således flyttat mot höst- och vinterland längs Vindelälven. Enligt 1671 års karta hade lappskatteländena Nuskulisoiwe och Kidnihaas en utsträckning från Malån till Vindelälven.

3. SLUTSATSER

Resultatet av försöksinventeringen 1989 i Öreälvs- och Malåområdena visar att det är möjligt att lokalisera platser för visten markerade på 1671 års karta över Ume lappmark. Talrika vistelämningar kan emellertid även påträffas på andra platser. En slutsats är därför att en inventering inte enbart kan bedrivas med utgångspunkt från de vid en viss historisk tidpunkt karterade platserna för visten. Äldre historiska

källor kan dock ge värdefull information om tidigare samisk bosättning och markanvändning. Intervjuer bland renskötarbefolkningen är också av betydelse för förståelse av renskötseins markanvändning och renbeteslanden som kulturlandskap.

En slutsats är vidare att kompletterande inventeringar av lämningar efter samiska visten är nödvändig för att förbättra kulturmiljövårdens planeringsunderlag.

Fortsatt besiktning och inregistrering av lokalerna från amatörarkeologernas inventering bör ske.

4. FORNLÄMNINGSFÖRTECKNING

LYCKSELE SOCKEN

Raä nr	Kartblad	Objekt	Åtgärd	Status
624	21I 6-7 i-j Långsele	Bendeposition Härd	Tillägg	R
627	21I 6-7 i-j Långsele	Rest av härd x 2	Tillägg	I
694	21I 6-7 i-j Långsele	Fångstgrop	Ny lokal	R
695	21I 6-7 i-j Långsele	Härd	Ny lokal	R

MALÅ SOCKEN

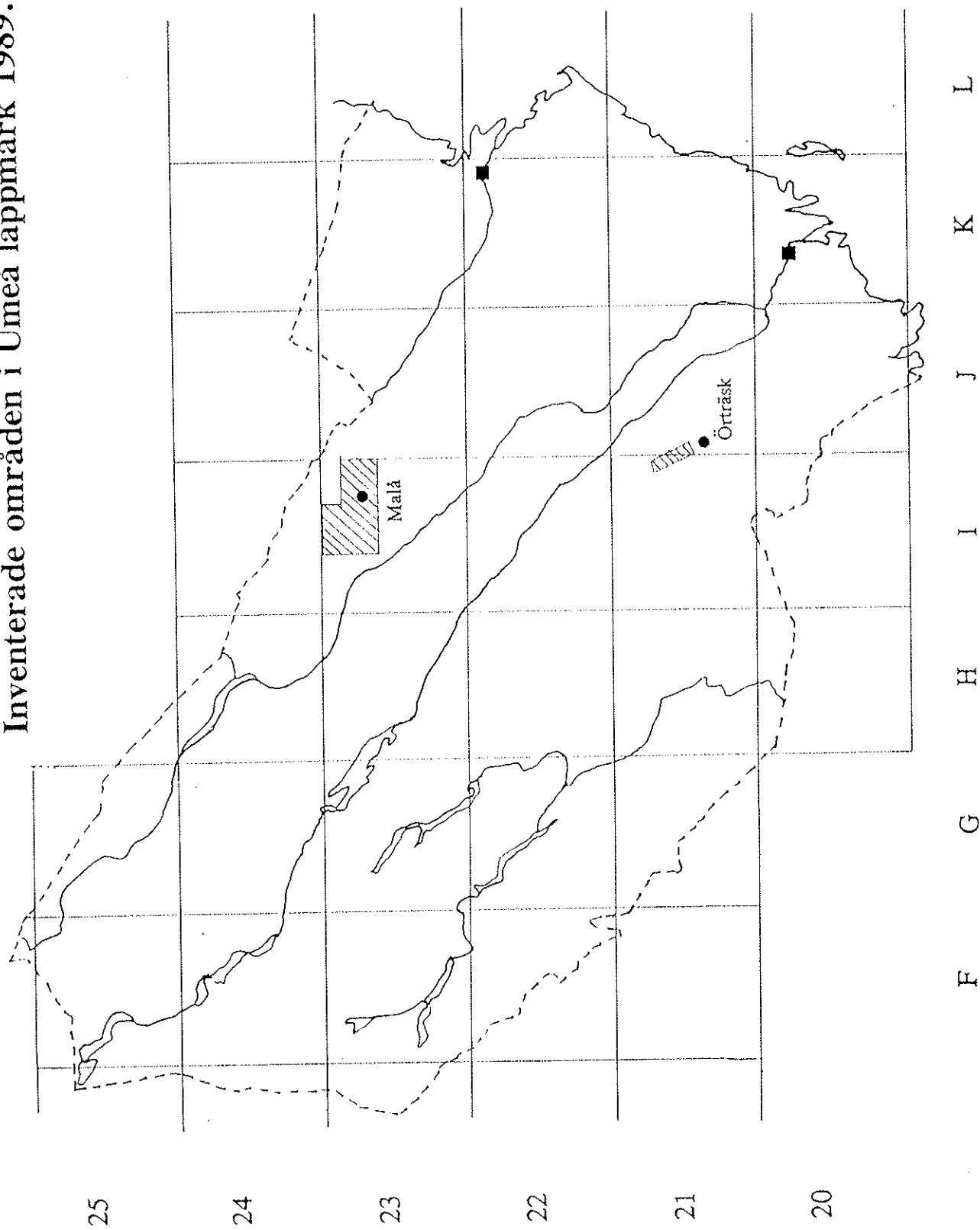
Raä nr	Kartblad	Objekt	Åtgärd	Status
146	23I 6-7 i-j Näsudden	Uppgift om lappvall	Tillägg	I
147	23I 6-7 i-j Näsudden	Uppgift om lappvall	Tillägg	I
253	23I 6-7 i-j Näsudden	Härd	Ny lokal	R
254	23I 6-7 i-j Näsudden	Härd	Ny lokal	R
255	23I 4-5 i-j Rentjärn	Härd x 2	Ny lokal	R
256	23I 6-7 g-h Malå	Härd x 3	Ny lokal	R
257	23I 6-7 e-f Malåvännäs	Härd x 3	Ny lokal	R

258	23I 6-7 e-f Malåvännäs	Rengärda	Ny lokal	R
259	23I 6-7 e-f Malåvännäs	Uppgift om rengärda	Ny lokal	I
260	23I 6-7 e-f Malåvännäs	Uppgift om lappvall	Ny lokal	I

ÖRTRÄSK SOCKEN

Raä nr	Kartblad	Objekt	Åtgärd	Status
47	21I 4-5 a-b Skurträsk	Fångstgrop	Ändring	R
61	21I 6-7 i-j Långsele	Härd x 2	Ändring	R
92	21I 6-7 i-j Långsele	Fångstgrop x 2	Ny lokal	R
93	21I 6-7 i-j Långsele	Härd	Ny lokal	R
94	21I 6-7 i-j Långsele	Härd	Ny lokal	R
95	21I 6-7 i-j Långsele	Härd x 3	Ny lokal	R
96	21J 4-5 a-b Skurträsk	Fångstgrop x 2	Ny lokal	R
97	21J 4-5 a-b Skurträsk	Kokgrop	Ny lokal	R
98	21J 4-5 a-b Skurträsk	Fångstgrop? x 2	Ny lokal	I
99	21J 4-5 a-b Skurträsk	Fångstgrop	Ny lokal	R

Inventerade områden i Umeå lappmark 1989.

Luleå 1989-04-28

RIKSANTIKVARIÄMBETET

FORNMINNESAVDELNINGEN
Fd Norr Luleå
Kjell-Åke Aronsson

PM ANGAENDE INVENTERING AV SAMISKA VISTEN I UMEA
LAPPMARK 1989

Frågan om en systematisk kartläggning av samiska visten har aktualiserats bl.a. genom hotel från det moderna skogsbruket. Den tidigare registreringen i fornlämningsregistret av de samiska vistemiljöerna är bristfällig. I vissa fall har visten redovisats med upplysningstext på de ekonomiska och topografiska kartorna. Oklarhet har emellertid rått beträffande deras fornlämningsstatus varför övergivna samiska visten inte kommit att åtnjuta samma lagskydd som andra fornlämnningar.

Riksantikvarieämbetet bedriver sedan 1984 fornminnesinventering i Övre Norrland genom regionkontoret i Luleå. Sedan 1987 har fornminnesinventering för den ekonomiska kartans revidering bedrivits inom Västerbottens län. Lantmäteriet har upprättat en enhet för den ekonomiska kartan i Lycksele. En tidigareläggning av den ekonomiska kartans revidering i Västerbottens läns inland kan komma att aktualiseras inom den närmaste framtiden. Härigenom skulle en systematisk fornminnesinventering av lappmarken även bli aktuell.

Eftersom kunskapen om den äldre samiska bosättningen varit begränsad är kunskapsuppbyggnaden i frågan en angelägen uppgift. Härvid vore det av intresse att bl.a. utröna i vilken utsträckning fornminnesinventeringen i fält kan utnyttja äldre arkivmaterial rörande bosättningen i lappmarken.

Efter diskussioner med länsantikvarien och representanter för läns museet i april 1989 har RÅ:s Luleåkontor planerat en försöksinventering i Umeå lappmark sommaren 1989. Utgångspunkten för planeringen av fältinsatserna har varit den kartläggning av lappskatteländen som utfördes 1671.

Försöksinventeringen sommaren 1989 kommer att bedrivas inom utvalda områden i trakterna av Örträsk och Malå samt eventuellt ytterligare något område efter Vindelälven. I Örträsk upphörde såvitt nu är känt den skogssamiska kulturen under 1600-talet medan en kulturell kontinuitet finns i Malå. En jämförelse kan härvid också göras i vilken utsträckning kunskaper om det äldre landskapsutnyttjandet bevarats i den levande folktraditionen.

Erfarenheterna av försöksinventeringen kommer att vara av betydelse för uppläggningsen av såväl den fortsatta forminnesinventeringen för den ekonomiska kartan som för den allmänna kunskapsuppbyggnaden beträffande den äldre samiska bosättningen.